

QC
461
E692
Ent

ENTOMOLOGISCHE BERICHTEN

MAANDEBLAD UITGEGEVEN DOOR

DE NEDERLANDSE ENTOMOLOGISCHE VERENIGING

ISSN 0013-8827. Officiële afkorting (World List): Ent. Ber., Amst.

Deel 46

1 december 1986

No. 12

Adres van de Redactie:

B. J. LEMPKE, Plantage Middenlaan 64, 1018 DH Amsterdam — Nederland

A. A. MABELIS, P. H. BOTING, P. J. DIJKSTRA & P. M. ZAAIJER, De Stronkmier (*Formica truncorum* Fabricius) toch inheems! (Hymenoptera: Formicidae): 173; B. J. LEMPKE, Trekvlinders in 1985 (zesenveertigste jaarverslag (Lepidoptera): 176; J. van der LINDEN, Enkele nieuwe Nederlandse vindplaatsen van zeldzame soorten van het genus *Platycheirus* (Diptera: Syrphidae): 181; PIERRE RASMONT, *Pyrobombus jonellus* (Kirby) dans la péninsule ibérique et les Pyrénées (Hymenoptera: Apidae, Bombinae): 185; TOM PIEK, Morphological and psychological differences between *Philanthus triangulum* (Fabricius, 1775), and its African subspecies *abdelcader* Lepeletier de Saint Fargeau, 1845 (Hymenoptera: Sphecidae): 190; KORTE MEDEDELING: B. J. LEMPKE: *Cucullia lactucae*: 192; LITERATUUR: 189.

De Stronkmier (*Formica truncorum* Fabricius) toch inheems! (Hymenoptera: Formicidae)

door

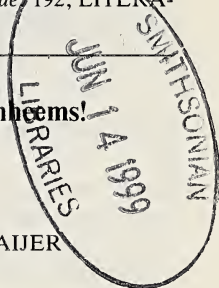
A. A. MABELIS, P. H. BOTING, P. J. DIJKSTRA & P. M. ZAAIJER

ABSTRACT. — *Formica truncorum* Fabricius, still indigenous! (Hymenoptera: Formicidae). Old findings of aberrant red wood ants in The Netherlands, which were formerly taken for *Formica truncorum*, turned out to be red varieties of *F. rufa* Linnaeus, *F. polycтена* Förster or *F. pratensis* Retzius. The conclusion that *F. truncorum* is not an indigenous species appears to be premature, because recently nests of this species were found near Ommen (province of Overijssel). This locality is situated on sandy soil deposited during the last ice age.

Inleiding

Een verzoek aan lezers van *Bosbouwvoorlichting* om gegevens over de verspreiding van Rode bosmierennesten op te sturen naar het Rijksinstituut voor Natuurbeheer heeft een aantal verrassingen opgeleverd. Hoewel de enquête bedoeld was om een overzicht te krijgen van de verspreiding van nestkoepelbouwende bosmiersoorten in Nederland, i.c. de Kale rode bosmier (*Formica polycтена*), de Behaarde rode bosmier (*Formica rufa*) en de Zwartrugbosmier (*Formica pratensis*), kwamen ook meldingen binnen van de zeer zeldzame Stronkmier (*Formica truncorum*).

In 1984 vonden Dijkstra en Boting onafhankelijk van elkaar nesten van de Stronkmier bij Ommen en het nabij gelegen Hardenberg. Het betrof hier verschillende locaties. Dankzij deze meldingen werd de soort uit het vergeetboek gehaald en aan de lijst van de Nederlandse mieren toegevoegd. Al eerder werd de soort in ons land gevonden door Mabelis (verzameld in Junner Koeland, Ommen, 1975) en door Zaaijer (bij Rijssen op 25 km van Ommen, omstreeks 1970).

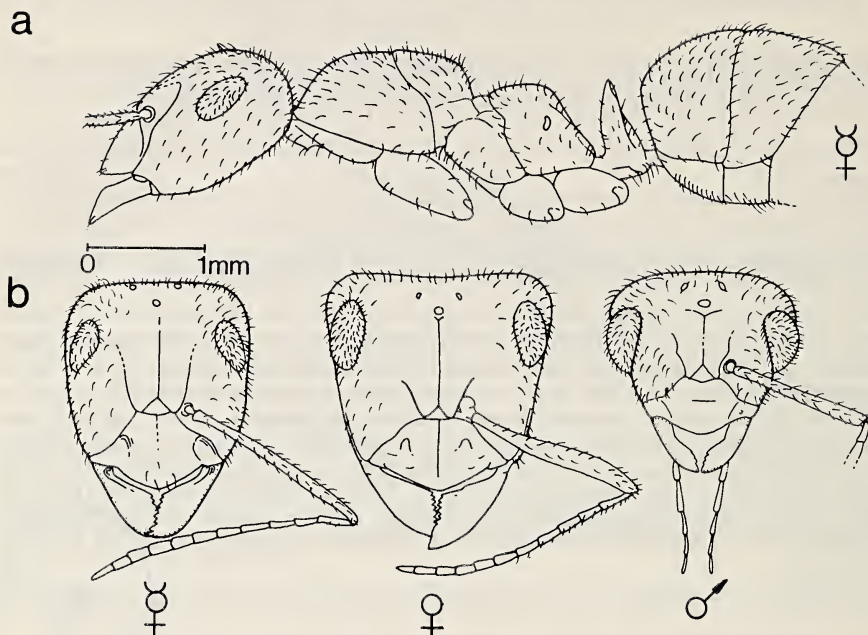

Fig. 1. De Stronkmier (*Formica truncorum* Fabricius). a. werkster van opzij, b. resp. kop van werkster, koningin en mannetje (van boven gezien).

Uit: Collingwood, 1979).

Vroegere opgaven

Er zijn ons geen andere vondsten uit ons land bekend. De Rode bosmieren die zo'n 100 jaar geleden op een tweetal plaatsen in de buurt van Roermond (Limburg) werden gevonden en aanvankelijk voor *Formica truncorum* werden aangezien, bleken bij nader inzien een rode variëteit te zijn van *Formica rufa* (Betrem, 1960). Wasmann (1909) heeft deze variëteit aangeduid als een „mengras”: *Formica rufo-truncicola*. (*Formica truncicola* Nylander is een jonger synoniem van *Formica truncorum* Fabricius (Betrem, 1960)). Zijn collectie, aanwezig in het Natuurhistorisch Museum in Maastricht, bezit hiervan een aantal exemplaren, afkomstig uit verschillende locaties (Panheel en Exaten bij Roermond in Limburg en Derenbach in Luxemburg). Relatief grote werksters bezitten een rode kop en een rood borststuk, terwijl de kleinere exemplaren donkerder gekleurd zijn. In tegenstelling tot *Formica truncorum* zijn de ogen echter volkomen kaal, evenals het achterhoofd (occiput). Interessant is de waarneming van Wasmann (1981) dat in april 25-50% van een volk uit rode individuen bestond en in september nog maar 5%. De rode vorm komt dus niet altijd in dezelfde verhoudingen in het nest voor.

Een twintigtal jaren laten vond Bondroit (1918) een rode vorm van *Formica rufa* in Noord Frankrijk, die hij beschreef als *Formica gaullei*. Dit moet echter als een synoniem worden beschouwd van de variëteit *rufotruncicola* (Betrem, 1960).

In de collectie van Stårcke (Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, Leiden) bevinden zich niet alleen werksters van *Formica gaullei* uit Hilversum, Apeldoorn, Hooghalen en Odoorn, maar ook wat rood uitgevallen exemplaren van *Formica pratensis*, die destijds door Sanders bij Haalen zijn verzameld. Ook van *Formica polyctena* is zo'n rode vorm bekend; deze is door Stårcke beschreven als *Formica polyctena* var. *bondroiti*.

Uiterlijk van de Stronkmier

De exemplaren die bij Ommen zijn gevonden wijken duidelijk af van bovengenoemde variëteiten. Verwarring lijkt uitgesloten, al zou er tussen *truncorum* en de rode vorm van *pratensis* wel eens onzekerheid bij de determinatie kunnen optreden. In de beschrijving van het uiterlijk zal daarom nadruk worden gelegd op een aantal kenmerkverschillen met *pratensis*.

Werksters. — Stronkmier-werksters bezitten in de regel een helderrode kop, borststuk, schub en poten. Ze lijken qua kleur dan ook meer op de Bloedrode roofmier (*Formica sanguinea* Latreille) dan op de donkere *pratensis*-werksters. De onderzijde van het achterlijf is enigszins roodachtig, de bovenzijde bruinachtig-zwart, met uitzondering van het roodachtige eerste achterlijfsegment. Kleine werksters zijn gewoonlijk donkerder, maar missen de scherp begrensde zwarte vlekken, zoals die bij kleine werksters van *pratensis* voorkomen. Wel hebben de kop en het borststuk soms een vaag omlijnde bruinachtige vlek.

Het gehele lichaam is dicht en gelijkmatig bezet met vrij korte afstaande gele haren. Het dier maakt hierdoor een enigszins wollige indruk. In tegenstelling tot *pratensis* is zelfs de schaft van de antenne behaard (fig. 1).

Koningin. — De kleur en de beharing van de koningin komen grotendeels met de werksters overeen, al bezitten zowel de kruin (vertex) als de bovenzijde van het borststuk vaak bruine vlekken. De poten zijn roodachtig, evenals bij *pratensis*-koninginnen. Verwarring is echter uitgesloten door het verschil in beharing: *pratensis*-koninginnen zijn vrijwel onbehaard.

Mannetjes. — De poten van de zwartgekleurde Stronkmier-mannetjes zijn overwegend (bleek)geel (bij *pratensis* donker), terwijl bovendien het gehele lichaam veel sterker behaard is dan bij *pratensis*.

Conclusie

Vroegere meldingen van *Formica truncorum* blijken rode variëteiten te zijn van *F. rufa*, *F. polycetena* en *F. pratensis*. De conclusie die Betrem (1960) hieruit trok, namelijk dat *F. truncorum* niet inheems zou zijn, is echter voorbarig gebleken. De werksters, koninginnen en mannetjes, die bij Ommen, Hardenberg en Rijssen zijn gevonden, vertonen alle de kenmerken van *F. truncorum* en wijken duidelijk af van de door Betrem beschreven variëteiten. Bovendien zijn verspreiding, habitat en levensgewoonten anders dan die van de overige vertegenwoordigers van het subgenus *Formica*. Hierover zal in een volgend artikel worden bericht.

LITERATUUR

- Betrem, J. G., 1960. *Formica truncorum* F. niet inheems. — *Ent. Ber., Amst.* 20: 130-134.
 Bondroit, J., 1918. Les fourmis de la France et de Belgique. — *Ann. Soc. ent. Fr.* 88: 1-174.
 Collingwood, C. A., 1979. The Formicidae (Hymenoptera) of Fennoscandia and Denmark. — *Fauna ent. scand.* 8: 1-174.
 Wasmann, E., 1981. Verzeichnis der Ameisen und Ameisengäste von Holländisch Limburg. — *Tijdschr. Ent.* 34: 39-64.
 ———, 1909. Zur Kenntnis der Ameisen und Ameisengäste von Luxemburg. III. — *Arch. trim. Inst. roy. Gr.-Duc. Luxemb., Secr. pl. ys. nat.* 4 (3-4): 1-103.

A. A. Mabelis, Gasthuisstraat 2, 3958 BL Amerongen.

P. H. Boting, Gouwe 32, 1703 HN Heerhugowaard.

P. J. Dijkstra, Vondellaan 29, 2041 BB Zandvoort.

P. M. Zaaier, Haanplein 5, 2566 VD Den Haag.